Чи ви, читачу, бачили коли-небудь детективний фільм у кінотеатрі, що в ньому, бодай би хоч на один кадр, не промайнула залізниця? Чи ви читали авантюрний роман, де б герої, точніше, герой і героїня, хоч один перегін не пересиділи б у вагоні візаві в приємних, лагідних сутінках; що заколисують одним турботу, іншим сумління? Чи ви, читачу,— хай ви будете найхимерніший романтик, що й досі кохається в безкраїх, вільних, козацьких степах і сумує над незліченними могилами,— чи ви уявляєте собі країну без залізниці?

Розуміється, ні. І це не через те, що у ваших повільних кроках уже не чути рипу чумацької мажі і ваші смаки та запити піднеслись над рівнем миски з варениками в сметані, ні — просто залізниця занадто далеко пустила свої колії в наше життя й нашу свідомість. Залізницею ми самі можемо їхати, залізницею перевозять збіжжя, крам, пошту, залізницею приставляють зброю і навіть транспортують ідеї. Це вона, залізниця,— бадьорий живчик вічно рухливого, повнокровного життя і невсипуще джерело всяких пригод і авантюр. їй, що за мить робить людей ворогами, а за дві—найщирішими приятелями^ їй, що розтоплює людську замкненість і гартує одиниці в квадратовий гурт вагонів, їй, що везе людське горе й радощі, що проносить крізь глухі нетрі електрику, пару й крицю, їй, веселій, громохкій змії,— перше й останнє слово в моєму оповіданні.

Подивіться на залізницю: вона завжди мчить у незнану прекрасну далечінь!..

Хіба можна не поспішати на залізницю? Чи витримаєте ви спокійно зв'язати ваші валізки, найняти на вулиці візника, не видаючи своєї похапливості, потім помалу закурити цигарку й, не поглядаючи на годинника, безтурботно їхати? Чи вистачить вашої сили волі байдуже підійти до каси, дістати білета й звільна податись пероном до поїзда? Я певний, що — ні.

Так було й у нашому вагоні. Дарма що й люду було не абияк багато, і дзвінків не чути, проте всі квапились. Біля дверей до вагону на десять хвилин зчинився рейвах, дві сварки й один штраф за плювання на перон. Потім усі повлазили, знайшли свої місця й полегшено зітхнули. Просто перед нашим вагоном затишно світився тьмяний циферблат великих дзиґарів: там показувало до відходу поїзда ще аж двадцять хвилин. Пасажири нишком заглядали крізь вікно на циферблат і ніяково їжачились у присмерку; чи ж варто було сперечатись, лаятись, захекуватись, коли — аж двадцять хвилин!..

І цей німий, але завжди такий промовистий, такий живий циферблат миротворче впливав на пасажирів. Можливо, що цей настрій спокою і задоволення вагон довіз би да самого Харкова, поки поїзд не покинув би останній пасажир і не прийшли б робітниці вимивати підлогу та лави, але нашому вагону судилось зазнати пригод ще в самому Києві. Є мудра українська приказка: не шукай розваги, вона сама тебе знайде. І коли в щоденному житті ще сяк-так можна сперечатись за її поправність, то на залізниці вона виправдана цілком. Бо залізниця — це не тільки засіб комунікації, а и одна а найкращих розваг. Далебі! Ви не пробували, вдтачу, коли вас сверлить незрозуміла туга, піти на двірець, взяти білет на перший-ліпший поїзд, що відходить за п'ять хвилин, і їхати навмання? Спробуйте. Так ось, до теми. Розваги почалися ще в Києві. Але спочатку —загальна картина, дислокація, так би мовити. Насупроти мене, в самісінькому кутку — літній кремезний селянин із смугастою, де-не-де залатаною торбою. їде він далеко, до самого Харкова, достукатись до самого товариша Петровсько-го — про землю. Через те в торбі випинаються дві округлі паляниці, певно, там ще шмат сала, цибуля, сіль і прохання громади, що розписав волосною каліграфією сільрадівський писар. Коло цього селянина низенький, худорлявий дядько у "городському" піджаці й ремінці на кашкеті. Далі — дві київські перекупки з Євбазу. Перекупки — як перекупки: великі теплі хустки, живіт наперед і кошики.

Усе вже налагодилось на мирну лагідну путь, коли це прийшов чолов'яга в романівському кожусі й смушковій шапці. Під пахвою він

поважно тримав, як клейнод, брезентового портфеля. Чолов'яга скидався на кооператора районного масштабу, але не в цьому річ. Ситуація ускладнилась тим, що в нього була плацкарта на те ж саме місце, де вже грузько й уперто сів дядько з торбою до тов. Петровського. Почалась сварка. Дядько, власне, не сварився. Він видобув з калитки плацкарту, показав сусідові, потім помацав під собою лаву й уперто замовк. Кооператор гарячився:

— ...Кажеться ж, руським язиком говорю: моя плацкарта на двадцять сьоме місце! Не міг же касир видати дві плацкарти на одне місце?! Ви зайняли моє місце, і я прошу вас устати...

Дядько, ніби його оце зараз мають підважувати, ворухнув стегнами, присунув до себе торбу й ширше вмостився на лаві. Сказав муруго й твердо:

— Мене кондуктор посадив тут, я на своєму.

Його сусіда в "городському" піджаці зненацька виявив ініціативу:

— А подозвольте, товаришу, куди ж ви їдете? Може, тут, сказать, ошибка трапилась...

— Та мені на Крути,— неохоче одмахнувся кооператор,— вопрос не в том, куди я їду, а не треба займать чужих місць!

— Ну, я ж так і думав, що не інакше, як тут ошибка! — зрадів низенький дядько: — Це ж на Харків, через Полтаву, а вам треба на Ніжень. Це ж совсем, сказать, не туди...

Кооператор збився трохи на голосі, але вперто стояв на своєму:

— Да, мій поїзд на Харків,— що ж я не розумію, чи що!

— Так ваш же — через Ніжень, а це — через Полтаву... Це ви не туди вернете.

Дядько глузливо посміхнувся. Кооператор із брезентовим портфелем безнадійно втратив у його очах усяку повагу й дядько, дарма що був присадкуватий і до того ж сидів на лаві, а кооператор стояв, зумів якось ізгори зневажливо подивитись на нього. Потім зітхнув і одвернувся:

— Нам воно, канєшно, всьо равно, ну тільки ви не в свій поїзд сіли. Це на Полтаву.

Через вагон саме пройшов провідник поїзду. Дядько застебнув на піджаці ґудзика й простягнув навперейми РУку.

— От, товаришу, поясніть їм. Тут ошибка вийшла, потому не може бути, щоб на одне місце, сказать, по два квитки...

Провідник сердито-професійним голосом грубо перебив його:

— В чом дело? Пред'явите, граждане, билеты! Провідник знав уже наперед, що тут хтось наплутав

і когось треба конче розпікати, через те переглядання і звірення білетів з плацкартами, що вимагала служба, тільки ще більше роздратувало його.

— Ну, конечно, не туда сели!! Даже смешно. Ваш поезд — это совсем наоборот. Он на второй линии. И как это, не спросясь, лезть у вагон — даже непонятно!..

Провідник трапився здоровенний, голос мав громовий, хоч і промоклий до хрипоти в пиві та горілці. Нижчому за

нього кооператорові не випадало, навіть із амбіції, сперечатись із ним, та й про що тут сперечатись? Кооператор замовк, насупився й повернувся до виходу. Дядько в "городському" піджаці подивився йому вслід і яхидно кинув:

— Іч! з портхвелем ходите, а в поїзді їздити не вмієте!..

Поїзд рушив. Київ замиготів цятками вогнів, повернувся в танку на захід і зник за печерськими горами. Замахали розпачливо перед очима бантики залізничного мосту й впали позаду в темряву. Поїзд вихопився на лівий берег і домчав кілометрити нічну далечінь.

Селянин обережно розв'язав торбу, видобув з-за халяви шевського ножа й почав їсти сало. Потім забалакали перекупки:

— ...Спродалась учора на Єврейському і пішла до доктора. Ну й доктора ж тепер!.. Оце вже другий місяць пішов, як мені все воно щось у голові штрикає і в очах будь-то тьмарніє. І, знаєте, сил моїх нема терпіти більше. Зайшла я до Марії Семенівни, дак вона мене одразу до нервного доктора справила, недалеко від них і живе. Прийшла я, значить, до нього, а в передній стрижена баришня докторська три рублі з мене править. Хотіла я торгуватись, дак вона каже: "І не просіть, менше як три нікогда не бере". Прийшлось мені там постояти та пошукати гроші.

— Що ж, не хватило? Мало, мабуть, продали? — співчутливо спитала її сусідка.

— Нє, не то що не хватило, а думка така, що вже, як ти з мене три рублі лупиш, дак дай я тобі хоч самі що не є рвані та грязні пошукаю: жаль же все ж таки настоящі деньги доктору аж три рублі давати!

— Та воно, конешно,— погодилась сусідка і мотнула шиєю, випинаючись із хустки, слухати далі.

— І що ж би ви думали! Обдивлявся, обдивлявся мене той доктор, і в око заглядав, і язика йому висолопила, і по колінці стукав, а потім і каже: "Окромя нервов — нічого у вас не признаю. Тольки одні нерви, предільонно,— каже,— розстройство видати... Здержим, я вам пропишу, а больше нічого не нужно". Ну, тут мене і взяло, не втерпіла я: "Воно даже некрасиво виходить,— кажу я,— що ви, доктор, только по колінках стукаєте та очі вивертаєте, а нема того, щоб узять трубочку та через трубочку мене послухать. Хоч ви й нервний доктор, а все ж таки должні мене всю з трубочкою лічить!"

— Конешно, конешно,— згодилась сусідка,— що то й за доктор, як без трубочки!

Дядько в "городському" піджаці запалив цигарку, пихнув синюватим димом, ліве око примружуючи, і сплюнув крізь зуби:

— Так тільки нерви і признав? — спитав він уважно.

— Да,— скорботно відповіла перекупка,— так і сказав: "Усе у вас у порядку, а нащот трубки, дак то — про-драсудок вроді, а за нерви я одвічаю".

— Ну, якщо нерви, так то пусте! — авторитетно зауважив дядько і потягнув цигарки.— Я на нервах знаюсь лучче всякого доктора. У нашому селі, ще як у городі не служив, так я нашу попадю за місяць із нервами на ноги поставив. Мені в Лаврі ще до війни монах один таке средство назвав, що проти нервів воно. Хоч би там тобі які нерви, а все'дно проти того средства не встояти їм.

— Та невже? Скажіть, пожалуйста! І що ж воно таке? — вчепились обидві перекупки.

Дядько широко розставив на підлозі ноги, обіперся рукою об коліно і глибоко вдихнув повітря:

— Так ото ж слухайте. Якщо ви все, як оце кажу вам, до точки зробите, так і через десять год не забудете Микиту Цимбала. Так і запомніть собі, що це порадив вам Микита Цимбал. Як рукою нерви зніме!.. Треба наперед достати собачого жиру і ото щодня вранці, як тільки встанете, так ні за що не беріться, а зараз же випийте ложку собачого жиру, а потім півдесятка яєць сирових ковтніть, а главное,— так щоб ніякого треволненія не було! І отак місяць видержіть себе...

Селянин у кутку раптом закашляв. Шматочок сала застряв йому між щокою та яснами й не хотів лізти в горло. Селянин сплюнув сердито перед себе й похилився наперед, кривлячись:

— Так ото, щоб із собаки та жир пити?

Дядько в піджаці, стверджуючи, стукнув себе по коліну й ще раз інструктивно приказав:

— Непремінно — з собаки! Щоб настоящий собака був. Як пес, так воно навіть краще.

— Тьфу! — збридився селянин і покинув їсти.— Отакої! З собаки жир дудлити! Селянин похитав скептично головою, потім подумав собі трохи, кашлянув і розповів про скаженого пса, що покусав йому на Петра кабана. Через годину розмова урвалась, бо встали на якійсь станції перекупки, а за ними через перегін і маестро собачого жиру.

На цьому могло б і кінчитись це нецікаве безсюжетне оповідання, але залізниця не терпить безсюжетності: залізниця — це артерія безкінечних пригод та всіляких ускладнень і кожна нова станція, де встають здорожені вже пасажири і сідають свіжі — це зав'язка й розв'язка окремого оповідання чи розділу роману. Так і тут. У Лубнах із струменем навантажених речами пасажирів, що штовхались, лаялись і тиснулись наосліп уперед, сів Лео Гольдфані. Що він — Лео Гольдфані, ми дізнались потім, так само, як і про інші дрібниці, зв'язані з його

нещасною особою. Але його помітили одразу. Тугий, ідеально-білий комірець, квітчаста краватка, дві лиснючі новенькі валізи, сірий м'який капелюх — все це, розуміється, впадало в очі на тлі рябої, по-соробкоопівськи вбраної публіки. Але найголовніше, що привернуло до нього загальну увагу, це те, що він не квапився і не лаявся, як усі: ішов повільно, як у себе вдома, і на кожному кроці перепрошував:

— Pardon, monsieur! Pardon, mademoiselle!.. Я пере-прошаю, madame!

Ці monsieur та mademoiselle плюс викохані брижі

червоної шиї та опасистий живіт під в'язаною закордон-

ною камзолкою — все це рекомендувало його як цільний

тип недорізаного буржуя, що його ніби навмисне, зважа-

ючи на яскравий вияв породи, залишили на майбутній

розплід. —

Через щось, хоч він не ставив жодних вимог і ні з ким не сперечався, йому одразу знайшлось вільне місце коло вікна, де він чемно, на всі сторони посміхаючись і знову мільйон разів перепрошуючи, зручно вмостився з своїми валізами. Одначе за хвилину виявилося, що він n'est pas bourgeois 1, принаймні він сам нам це для чогось підкреслив, запевняючи, що він, власне кажучи, сам любить 1e travail 2, ну, словом, він експерт одної французької фірми, що жадає дістати в Росії концесію. Сказав це він каліченою французьким прононсом російською мовою й на тому тим часом заспокоївся. Хтось, правда, висловив сумнів, чого він їде не просто з Шепетівки, а сів у Лубнах, проте експерт одразу ласкаво пояснив:

1 Не є буржуй.

2 Роботу.

— У Лубні мої родич — comprenez-vous? П'ятнадцять років я не бачив мій сестра і мати. Вони в Лубнах. Я їхав Шепетівка, мені треба Харків, але в Лубні я встав. Вони здорові, в них є коза й кури. Кури ходять по двору і між ними великий гоноровитий le coq *. Ах, le coq такий гарний. У нього пишний хвіст і велике пір'я. Кури c'est très bien 2! Вони дають яйця, пір'я і м'ясо. Кози — також, їхнє молоко c'est très utile. Les petits enfants3 їдять яйця і п'ють молоко. Вони здорові, але брудні, в Європі люди ходять чисті.

Лео Гольдфані виклав це все, ніби школяр з читанки для 1-ї групи, і йому забракувало далі потрібних слів. Тоді він видобув із бокової кишеньки піджака гаванську цигару з червоною паличкою, тендітно надірвав кінчиками бездоганно чистих нігтів кінець їй, але нараз спам'ятався.

— Permettez-vous 1 курити,— галантно звернувся він до того самого селянина, що з торбою їхав до тов. Петровського. Раптове звертання саме до нього спантеличило селянина, він ніяково потер коліна й винувато крутнув головою:

— Я... не курящий, не потребляю юго зілля.

— Вагон — некурящий? Pardon,— перепросив Лео Гольдфані й поспішив з цигарою назад до кишені, але решта пасажирів, осміхаючись, мерщій пояснили йому, що курити в цьому вагоні вільно.

— Mercі! Eh bien! — вклонився Лео Гольдфані й з насолодою засмоктав цигару.

1 Півень.

2 Це дуже добре.

3 Це дуже корисно. Маленькі діти.

4 Дозвольте.

Пасажири цікаво стежили за кожним його рухом, і це зрозуміло: він являв своєю імпозантною постаттю живий кадр якогось американського фільму й тільки тло — дощані стінки нашого "твердого" вагону й не зовсім чисте вікно — нагадували, що актор не загримований. Проте не важко було збагнути, що родичі цього Лео Гольдфані в Лубнах — це звичайні Лейби та Іцики Гольдфайни, що кравцюють собі по-старозавітному на одній з небрукова-них одноповерхових вулиць. А втім це саме й не давало пасажирам спускати з ока напарфумованого гладкого Лео Гольдфані: з такою постаттю конче мусять з'явитись усякі інтриги й анекдоти. Воно так і сталось. Щоправда, на який час увагу від нього одвернув дядько, що до тов. Петровського. Надало якомусь колишньому солдатові заговорити в сусідньому купе про фронт. Ну, фронт фронтом: усі ми страждали, усі проливали кров і з одного казанка їли, аде солдат надумав оздобити своє фронтове поневіряння гарніром побутових малюнків:

— ...Стояли ми тоді в Новоград-Волинському в'езді. Народ там вроді в нас, ну тільки порядок у нього неправильний, ну ось, вам сказать к слову — молода на вінчання, так вона зовсім гола йде. Без усякої даже сорочки — просто, як турецький святий, гола.

Солдат занадто захопився й безсоромно набрехав. Селяни, що сиділи навколо нього, здивовано вирячили очі, два студенти, Гольдфані і я змовчали. Одначе це не міг так дарувати наш дядько. Він напрочуд жваво заходився спростовувати такі звичаї на Волині й на доказ показав старого зім'ятого папірця, з, печаткою і підписами, де стерті літери говорили, що "младший унтер-офицер 135-го Амурского полка Иван Петров Друшляков, ввиду инвалидности, возвращается в первобытное состояние к себе на родину в село!"

Коли ніхто вже не міг сумніватись, що його полк стояв на спочинку в Новоград-Волинському і дівчата тамошні не ходять голими до вінчання, дядько за одно розповів нам про свого полковника.

— ...Були, конешно, всякі охвицери, ну такого, як наш полковник Бєлогрудов, так не знайти. Сердешний дуже був, повсіда к солдату понятіє імів. От хоч би й таке — пригнали нас некрутами в казарму, получили ми обмундирування й сидимо. Коли це говорять: "Здоров, реб'ята". Одвічаемо: "Здравія жалаем, ваше високоблагородіє".— "А жонаті між вами єсть, реб'ята?" — питає він. Кажемо: "Так точно —єсть". — "Що ж ви будете тут делать, реб'ята, без жінок?" — "Не могим знать, ваше високоблагородіє",— говоримо, а він уже сміється до нас: "Нічого, реб'ята, не журіться! Потому руський солдат он никогда не погибне! Все пропадьоть, но руський солдат буде крепкий стоять на посту!.." Да, імів понятіє, настоящий був чоловік. Ми йому всім полком солдати золоту шашку купили...

Дядько розповідав би _ще довго, він зовсім забув про ВУЦВК і товариша Петровського і ввесь поринув у минулі воєнні дні, та тут прийшов контролер перевіряти білети.

— Ваш білет?

— Клац!

— Ваш білет?

— Клац!

Дійшло до Лео Гольдфані. Він вільно дістав гаманця, з гаманця білет:

— Je vous prie M Мій білет.

Проте— контролер не клацнув одразу його білет своєю машинкою, як іншим. Він кинув скептичний погляд понад пенсне на спокійного Гольдфані й ще раз пильно оглянув білет.

— Ваше посвідчення, що на підставі його ви користуєтесь пільговим проїздом? — простигнув він пальці до Гольдфані.

— Посвідчення, пашпорт, візу? Eh bien,— добродушно погодився Гольдфані й поліз у кишеню.

— Е, ні, цей пашпорт мені непотрібний. Мені треба посвідки,— у вас пільговий білет,— погрубішав контролерові голос.

— Je ne connais pas vos ordres 2, може, я маю право на пільгу. Я... ne suis pas bourgeois, je suis étranger 3, може, я й маю у вас право на пільгу...

— Ви дурня мені не клейте! Я питаю — чи є у вас посвідка на пільгу!

Лео Гольдфані захвилювався. Він розмахував руками, показував контролерові й пасажирам закордонний паспорт із радянськими візами, але це не вплинуло на контролера. Він залишився невблаганний:

— Посвідки нема — платіть штраф! Білет недійсний. Лео Гольдфані вилупив остовпілі баньки:

— Білет недійсний. Comment, monsieur? Чому недійсний?

Прошу.

2 Я не знаю ваших порядків.

3 Я не буржуй, я чужоземець.

— Платіть штраф!..— роздратовано вже каже контролер.— Ви з Лубнів? Значить, це буде... десять карбованців і тридцять п'ять копійок. В Миргороді візьміть собі квитка, бо знову оштрафую, а цей білет недійсний, я його вже не поверну вам.

Лео Гольдфані зовсім розгубився. Він пробував був ще боронитись, сказавши цілком слушно:

— Ну, слухайте, monsieur, хай це буде фалшивий білет, добре! Але це ж усе таки білет!.. Для чого ж штраф?..

Ця морока вже зовсім не сподобалась контролерові. Він став лаконічний:

— Або штраф, або в Миргороді я в Депеу вас здам! Зачувши це неприємне збіговисько голосівок накінці,

Лео Гольдфані миттю розкрив гаманця й одрахував гроші.

Контролер притулився до стінки й задоволено виписав квитанцію, потім пришпилив до корінця "фалшивий" білет Лео Гольдфані.

— Прошу — квитанція. Але в Миргороді візьміть, бо будуть знову прикрості! — сказав він на останнє вже м'якшим голосом і навіть торкнувся пальцем дашка кашкета.

— Заработал человек сорок процентов! — кинув контролерові навздогін якийсь студент, але Лео Гольдфані не міг заспокоїтись. Упрілий, витираючи хусткою з брижів шиї крапельки поту, він підскакував на своєму місці й жестикулював перед нашими лицями.

— Але скажіть, je vous prie, pourquoi, білет — фалшивий? В Лубні радянський носильник купив мені в радянського касира білет. Я просив носильника — білет першої кляси, але носильник сказав: нема першої,

тільки — твердий білет. Eh bien! Твердий, то твердий, але чому білет фалшивий? Всі брали білет, іншим носильник брав білет, ви теж брали в цього носильника білет! — зрадів Лео Гольдфані, показуючи на студента: — Чому в мене фалшивий, а у вас ні?..

1 Як на лотереї.

2 Тепер я збагнув.

Студент непорозуміло стиснув плечима:

— Да, мне тоже носильщик, номер восьмой, билет купил... Здесь, должно быть, какое-то недоразумение.— Студент подумав трохи й дістав із старої тютюнниці свій білет подивитись. Цей факт, що й студентові купував білет той самий носильник, ще більше розхвилював Лео Гольдфані.

— Voilà! Але вам дав правильний, а мені — фалш... Знаєте що?..— стукнув себе Лео Гольдфані по голому черепу й радісно, що знайшов, кінець-кінцем, причину, блиснув очима: — Може, радянський касир видає дев'ять білетів правильних, а десятий — фалш? Comme à la loterie !. Ну, то, значить, я виграв фалшивий білет. Maintenant je comprends2: влада Радянська мало платив гроші радянський касир, то касир заробляє ще par loterie. O, les Russes sont très comiques !! Моя фортуна між Рад нещаслива,— гірко зітхнув Лео Гольдфані й знову закурив цигару. Але в цю мить до нього, посміхаючися, звернувся студент:

— Вы знаєте,—носильщик ошибся: мой льготный он дал вам, а мне — ваш, обыкновенный.

— А-а-а, он як... Ну то що ж робити?

Йому порадили бігти до другого вагону наздоганяти контролера. Лео Гольдфані одяг капелюха, накинув на шию кашне й схопив у студента білет.

Проте, за півхвилини він повернувся захеканий назад:

— Слухайте: там на дверях написано — за переходити з вагону до вагону під час руху штраф, то це il encore une fois 2 правитиме штраф?

— Это ничего! Пустяки. Главное, чтобы не заметил. Вы — пулею из вагона в вагон! — порадив студент і Лео Гольдфані знову щез за дверима.

— Чи він обез'яну з себе корчить, чи таки насправжки малохольний? — здивувався дядько і тут же висловив свою сентенцію: — Ні, таки, мабуть, приставляється: з явреїв пошти-що й не видать, щоб були дурні. Явреї — розумний народ, ну тільки що котрий із них так дуже вже хитрий буває...

У цей час урочисто повернувся Лео Гольдфані. Його велика постать зайняла, поки він сунув, увесь коридорчик завширшки і в купе ніби навіть потемніло. Лео Гольдфані повернув студентові білет і, не без того, щоб пустити в слова трохи гонору, заявив:

— Контролер сказав: зараз прийде і буде питати, чи маєте ви право пільговий білет!

Він сів поважний і стрункий на своє місце чекати справедливого контролерського розсуду. Одначе контролер чогось забарився. Це збило Гольдфані пиху і знизило його з верховин величності на реальну радянську землю. Кінець-кінцем він почав знову хвилюватись.

1 О, росіяни великі коміки!

2 Він ще раз.

— Pourquoi il не йде? Чому досі нема контролера? Студент пояснив це дуже просто:

— Да разве ему интересно лишаться сорока процентов награды за штраф? Потому и не спешит!

— Але він сказав, щоб у Миргород новий білет брав,— пригадав Лео Гольдфані й посмутнів.

— їй-бо, сукин син, приставляється! — знову не втерпів дядько сказати пошепки сусідові. Пасажири заспокоїли Гольдфані.

— Ну, який там може бути Миргород! Тепер же все з'ясувалося. Ви тільки дивіться, щоб він вам штраф та білет повернув.

Лео Гольдфані сумлінно перепитав кожного з купе про ійого погляд щодо цієї справи й, коли дістав одностайну відповідь, поклав собі не йти купувати нового білета.

Контролер прийшов аж десь під самою Полтавою. Прийшов він вельми неохоче, мов до тещі на іменини, знаючи наперед, що приємного годі сподіватись, а прикростей — скільки завгодно. Своє незадоволення він замаскував трафаретною фразою:

— Пред'явіть білет! Студент швидко дістав квитка.

— Ну, що ж — трапилась помилка, нічого не поробиш. Білета ви вже не беріть тепер,— звернувся він до Гольдфані,— а в Харкові скажіть мені, я вас проведу через вихід.

Лео Гольдфані закліпав повіками.

— Oui, monsieur, але — штраф і білет? Ви мені гроші тепер — назад?

Контролер тужно потер долонею щоку й промовив у задум'ї:

— Гроші? Гроші, на жаль, повернути не можна, я вже виписав вам квитанцію й у корінець записав... Так само й білет; він, бачите, як доказ до корінця.

— Слухайте, monsieur, як же це так? Був фалшивий білет — штраф, став правильний білет — теж штраф!

— Ну, що ж поробите: помилка! — безнадійно розвів руками контролер.

— Але — квитанція n'est pas залізний, квитанція — папір. Можна викреслити, можна її, monsieur, підчистити...

— Ну, я через вас у бупр сідати не хочу! — сказав контролер, нишком радіючи, що знайшов влучну фразу закінчити цю безперспективну мороку.— Так у Харкові нагадайте мені,— я проведу з вокзалу,— кинув він наос-танне Лео Гольдфані й поспішив податись із вагону.

Лео Гольдфані сидів, як обікрадений. Він голосно обмірковував усі події, що оце з ним трапились, і не знаходив у них логіки.

— Радянський носильник узяв у радянській касі білет. Eh Wen! Але білет фалшивий,— très bien! Штраф! Але білет правильний — теж штраф! Pourquoi? "Квитанція не можна вирвать". Ah, 'je ne comprends pas 1 російські порядки!

Хтось із публіки пояснив Лео Гольдфані жартома, що він їде українською територією, а не російською, отож і порядки це українські.

— Ce sont les ordres ukrainiens? Qu'est ce que l'Ukraine 2? — похмурився Лео Гольдфані, силкуючись пригадати:—Ah, je n'en souviens, je n'en souviens,— враз пояснішав: — Це — Шварцбард і Петлюра. Oui, oui! C'est vrai6. Але Ukraine — то є погром, бандити, а це ne sont pas les ordres ukrainiens — це російські порядки,— авторитетно сказав він: — п'ятнадцять років тому я жив у Росії в Лубнах і maintenant пригадую: воно так само й тоді було — носильники, касир і вагони такі ж самі.

Лео Гольдфані пригадав пневматичку, що нею коли завгодно можна повідомити міську станцію й станція хвилина в хвилину рівно за годину до від'їзду поїзда приставляє додому потрібний білет, він пригадав французьких кондукторів, жвавих і точних, як механізм складного апарату, французьких касирів, м'які спальні вагони, люстра й жирандолі вагонів-ресторацій,— і, признатись, його висновки були не на користь нашим залізницям.

Дядько вдруге за сьогодні розв'язав торбу й почав жувати сало. Він проковтнув кілька шматочків і тепер категорично сказав сусідові:

— Не інакше як приставляється! Зроду не повірю, щоб яврей та отак дарма гроші заплатив за штраф. Тут не інакше, як він оце все підстроює для чогось. Ну тільки для чого? От штука!..

1 Я не розумію.

2 Це українські порядки? Що то за Україна?

3 Це правда.

Лео Гольдфані, кінець-кінцем, заспокоївся. Він по-філософському зміркував, що до всього, що з ним трапилось, треба ставитись, як до прикрих бувальців, які, проте, цілий місяць можуть правити за тему для веселих оповідань про Росію серед приятелів та знайомих, а коли

заходитись їх списати, оздобивши подорожніми враженнями,— це буде непогана стаття до "Paris soir".

Лео Гольдфані давно засвоїв собі той мудрий погляд, що все в житті е закономірне й кожна дрібниця важитиме своє, коли підбивати останній баланс. До нього почав помалу повертатись бадьорий оптимістичний настрій, він перевірив, чи добре травить шлунок, чи не забруднились руки, котра година й усе дало йому цілком позитивні відповіді.

Він недбало глянув у вікно, де поспішно одсувались назад кучугури сільських стріх, і чорне павутиння осіннього гілля дерев, і навіть цей непринадний сірий краєвид видався йому не таким уже й поганим, а коли б цьому краєвидові додати трохи розмаїтості фарб плюс добрі шосе, то, далебі, з нього вийшло б щось путнє.

А втім, Лео Гольдфані судилось ще раз зіпсувати собі настрій і зіпсувати його вкрай. Безглуздий фатум із "фал-шивим білетом" пантрував Лео Гольдфані, щоб іще раз вдарити щосили по ньому.

Ми під'їздили вже до Харкова. Пасажири знову заметушились, дістаючи з горішніх полиць свої речі та сквапно вдягаючись, і тільки один Лео Гольдфані, як і входячи вранці до вагону, не вийшов із внутрішньої рівноваги, а зробив це все поволі, з певним тактом солідності й життєвого досвіду, що переконує ніколи нікуди не поспішати, бо, мовляв, однаково встигнеш дійти до логічного кінця нашої земної юдолі.

У вікнах замигтіли семафори, стрілки, віадук, ось і Харків. Ми приїхали. Візьмемо зараз свої валізки, перейдемо перон, віддамо коло входу залізничному службовцеві наші виїжджені вже білети й поринемо в свої справи. Поїдемо автобусами, таксі, трамваями, візниками, а дехто й "на батьківських" до готелів, до знайомих, до установ, додому, й забудемо залізницю, з її вагоном, що на кілька годин злучив нас у

різноманітне, але в кожнім разі зближене товариство. А тим часом кинемо останній погляд на гостинні, хоч і тверді, лави, на бруднувате вікно, на синюватий від цигаркового диму присмерк вагону, що в ньому ми все ж таки вигідно доїхали до нашої столиці.

Так думав я. Може, такі сантименти оповили під фетровим капелюхом і голову Лео Гольдфані. Хто зна. Він глянув на вагон своїми чорними сливами очей, і мені здалось, що очі йому пойнялись сумом. Може, він передчував останній удар, що готувала йому ще раз лиха доля.

Про контролера, білет він, розуміється, давно вже забув. Він став у чергу до виходу саме передо мною й навіть намагався додержати своєю постаттю прямої лінії черги; не випинався ні праворуч, ні ліворуч, хоч це йому й не зовсім давалось через остаточно спроектоване барильце черева, широкі плечі й гладкі валізи, що висіли йому на обох руках. Попереду, коло входу, жваво одбирали білети.

— Ваш білет? Ваш білет? Ваш білет? Ваш?.. Дійшла черга до Гольдфані.

— Ваш?..

— Pardon, monsieur, мій білет... контролер, казав, фалшивий... потім білет правильний... але контролер казав...

Черга затрималась і захвилювалась. Службовець ненависно глипнув на Гольдфані:

— Я питаю — білет. Нема білета? Платіть штраф! Лео Гольдфані аж присів із валізами.

— Штраф?! Був фалшивий — штраф, став правильний — теж штраф, і знову штраф! Monsieur, у вас скрізь беруть штрафи. Але контролер сказав мені...

Службовець кисло посміхнувся куточком тонких губів:

— Ми таких горобців ловили вже! Платите штраф?.. Ну, раз, два, скоро! Мені ніколи.

Лео Гольдфані тільки ворухнув язиком і замахав руками. Тоді службовець штовхнув його набік і крикнув вартовому охоронникові:

— Задержи, Ваня, цього субчика. Його треба — в Де-пеу... Далі там! Ваш білет? Ваш? Ваш?..

Але тут уже ми втрутились у справу й наспіх пояснили службовцеві, в чому річ. Службовець здивувався, але все ж доручив вартовому:

— Ти подивись за ним, хай піде пошукає контролера. Якщо — правда, пусти його під три чорти, і точка!

Лео Гольдфані схопив знову свої валізи й у товаристві вартового побіг до порожнього поїзда шукати контролера. Він не годен уже був нічого говорити. З його тлустих посинілих губ зривалось тільки:

— Ah, Russie! Ah, Russie!..

Він бігав від вагона до вагона, марно шукаючи контролера.

На площі перед автобусом мене наздогнав наш дядько з залатаною торбою. Він поспитав мене, як пройти до ВУЦВКу, і наостанне|не витримав, щоб не висловити ще раз своєї сентенції про Лео Гольдфані:

— А все ж таки я бачу тепер, що він дурний, не з тутешніх! Треба було хорошо попросить кондуктора — і нічого б того не було...